

Kunst als verwondermiddel

Landelijke Kennisdelingsdag Programma Cultuurparticipatie

Opening...

De danser draagt een flonkerend pak van pailletten en het licht dat hij reflecteert, danst met hem mee en raakt ons allemaal. Een vonkje van licht op je wang, langs de zijkant van het podium, regenvallietjes paars, goud en zilver over de eerste rij toeschouwers, ronde cirkels van zonnen over het hoge plafond en poelen van bewegende schitteringen over de gladde vloer. Het is adembenemend. Dat is wat kunst doet. De danser is een ambachtsman; hij verstaat zijn vak en geeft zijn ziel aan ons bloot. Daarmee is hij kwetsbaar en machtig tegelijkertijd.

Mijn hoofd houdt al snel op met denken. Ik kijk en kijk en drink zijn dans, de bewegingen, het licht dat in het rond spat en de muziek die prachtig traag, dramatisch en euforisch tegelijkertijd is. Ik beland in een andere sfeer en dans met hem mee. Kunst als vervoering, ontroering, kunst als bindmiddel en als uitingsvorm.

Na afloop vertelt hij dat het dansen hem helpt zichzelf te ontdekken als uniek mens in verbinding met al het andere. Denken vanuit het verschil, zegt hij, is de afstand. Maar juist in het verschil opgaan maakt uniciteit en verbondenheid. We zijn allemaal uniek en prachtig en we hebben allemaal iets te laten zien. Dat is wat ons verbindt en samenbrengt. Een middel daartoe is kunst. Voor hem is het de representatie van de samenleving, de tijdsgeest, de wijze waarop we leven in het hier en nu.

Kunst en cultuur in de zorg en welzijn.

In mijn schrift schrijf ik: je kunt alles tot kunst verheffen. Ik realiseer mij dat ik dat bedoel vanuit ontzag en de waarde van de bezieling. Nu gaan we erover praten en woorden geven aan iets dat soms woordeloos is.

De dagvoorzitter stelt het panel aan ons voor. Er zitten vier vrouwen op hoge krukken op het podium. De danser staat aan de zijkant daarvan, nu gewikkeld in een trainingspak.

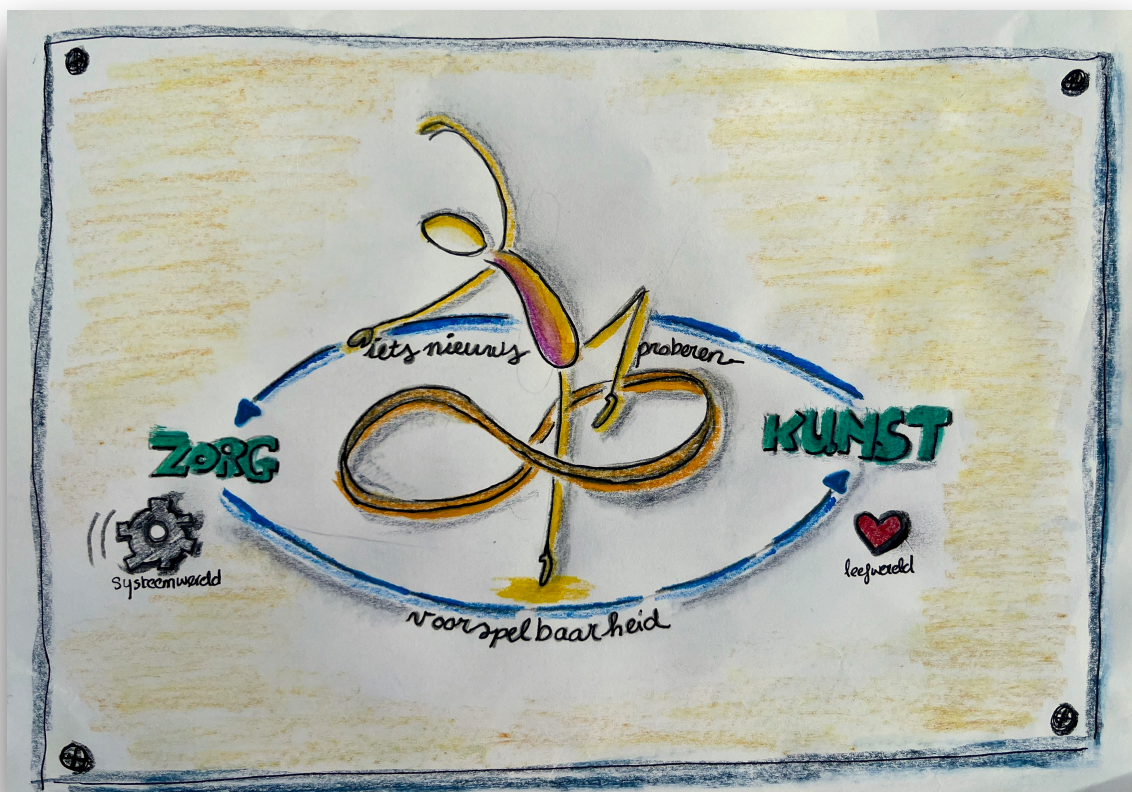
Woorden vliegen voorbij, eerst nog als losse kreten maar al gauw een verhaal wevend waarvan de structuur open en luchtig is maar het weefsel sterk. Kunst als economisch belang, als lichaamswerk, als uitdrukkingsvorm en taal om verhalen mee te vertellen. Kunst als reflectiemiddel, kunst in dat wat voorhanden is vanuit de eigen creativiteit. Kunst nodigt je uit om in het ongewisse te stappen, roept moed op en vraagt om overgave.

Ik kijk naar de danser. Hij staat als een volmaakt beeldhouwwerk te luisteren naar wat er gezegd wordt. In zijn ogen reflecteert het licht nog steeds. Wat er op het podium gezegd wordt, zie ik in hem.

Het thema van het gesprek is kunst en gezondheid. Fysieke, mentale en emotionele gezondheid. Wat doet kunst daarin? En wat is daarin nodig? Het gesprek krijgt nu een wat ander karakter. Vanuit doelmiddelrationaliteit en binnen de kaders van wetenschap en de systeemwereld. Kunst als een ondergeschoven kindje want het gaat over voelen en beleven, ervaren, ondergaan. Het gaat over zingeving en zielsverbondenheid. Niet direct de termen die in onze hedendaagse economie de boventoon voeren.

Er is wetenschappelijk onderzoek nodig dat aantoonst dat kunst van belang is en ertoe doet; juist ook binnen de gezondheidszorg en het welzijnswerk. Het narratief moet worden aangepast. Dit vraagt iets van de kunstenaars en de professionals. Kunnen wij rekenschap geven over het belang en de betekenis van kunst? Hebben we daar ook voldoende mandaat en bevoegdheid toe? Maar al te vaak is kunst en de daarbij behorende kunstenaar de sluitpost van de rekening. Er blijft nauwelijks iets over. De waarde van kunst, uitgedrukt in geld, binnen de context van zorg en welzijn is nooit erg hoog geweest.

Voorlopige slotsom is dat het om balans gaat. De balans tussen de leefwereld en het systeem, tussen de wens om zorg voorspelbaar te houden en de noodzaak om nieuwe dingen uit te proberen waarbij kunst een machtig vehikel kan zijn. Toegepaste kunst, teken ik. Want kunst en cultuur zijn met elkaar verweven en dus ook met ons welzijn. Ik kijk naar de danser. Hij is in de schaduw van de coulissen verdwenen maar in de diepten daarvan zie ik nog steeds iets glinsteren...

Workshop Reflectiemoment: wat werkt in mijn werk?

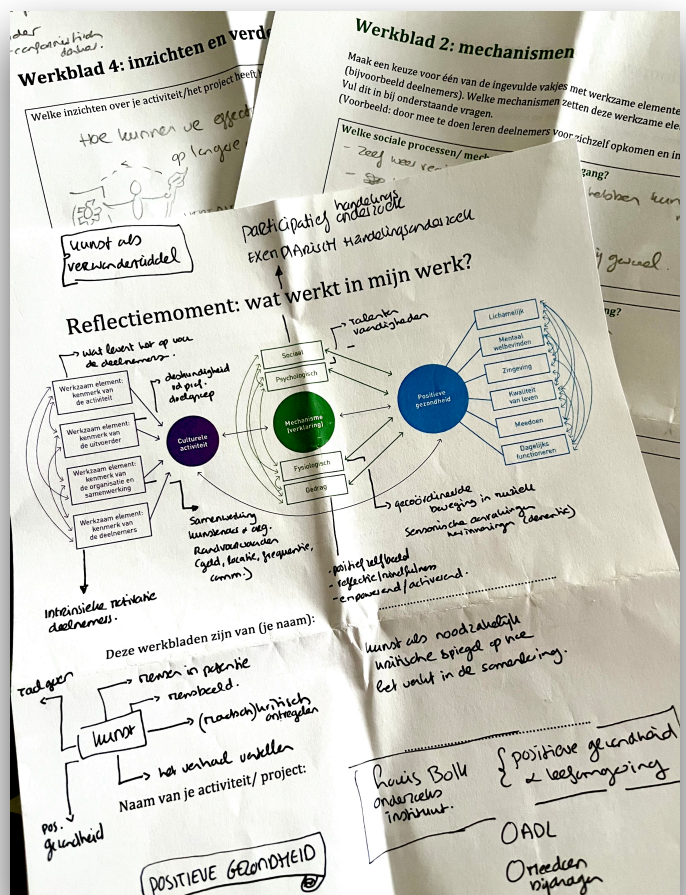
Er zijn twee aardige dames met een whiteboard en daarop een powerpoint. De tafels staan in een klassieke opstelling, gericht naar het bord. Aan elke tafel is plaats voor vier en ik raak al snel in gesprek met mijn medetafelaars. Veel tijd om te praten is er echter niet want we gaan aan de slag.

In deze workshop wordt een reflectiemodel uitgelegd dat gepubliceerd is in het onderzoek "Kunst als verwondermiddel: over cultuurparticipatie en de effecten op positieve gezondheid" (LKCA i.s.m. Institute For Positive Health, 2021). De term positieve gezondheid is inmiddels ook aangepast aan de huidige tijdsgeest. Ging het eerst over de afwezigheid van ziekte, tegenwoordig is positieve gezondheid een optelsom van factoren (Machteld Huber). Je kunt dan denken aan o.a.; kwaliteit van leven, zingeving ervaren, mentaal welbevinden en onze lichamelijke gezondheid.

Bijzonder vind ik hieraan dat de tegenwoordige definitie van positieve gezondheid uit elementen bestaat die in onze hedendaagse maatschappij vaak onderbelicht blijven. Ik denk even aan de manier waarop we met de Corona pandemie zijn omgegaan, hoezeer onze jongeren te lijden hebben (gehad) van het ‘voorwaarts’ adagium dat na de pandemie heerste. Er moest twee jaar aan achterstand worden ingehaald. De woorden zingeving, kwaliteit van leven of mentaal welbevinden zijn nauwelijks terug te vinden op de politieke agenda's. Tijd voor rouw en verwerking is er niet geweest.

In het hier en nu realiseer ik mij wat er bedoeld wordt met kunst als noodzakelijk kritische spiegel op ons maatschappelijk functioneren.

Maar dan weer terug naar het reflectiemodel. Aan de hand van een aantal stappen krijgen we meer inzicht in de verschillende gebieden waarop onze projecten van invloed zijn, wat de werkzame elementen zijn en welke doorwerking die hebben. Maar ook hoe je daarover dan weer het beste kunt communiceren naar partners en financierders. Het model wordt uitgebreid toegelicht en op werkbladen werken we onze eigen casus stapsgewijs uit. Het is concreet, praktisch en heel tastbaar. Ik gebruik hierbij het bordspel Amor Fati.

We beginnen met de werkzame elementen op verschillende lagen, dan naar de mechanismen die diezelfde elementen in werking zetten -of juist frustreren- en vervolgens naar de doorwerking daarvan in positieve gezondheid. Het uiteindelijke beeld geeft een mooi overzicht van wat werkt en waar eventueel nog aandacht aan gegeven mag worden.

Het laat meteen ook zien hoeveel ik er zelf van bevat en welke taal ik er zelf aan geef bij de uitleg van het spel aan anderen. Hoe zou ik dit bij één van mijn opdrachtgevers voor het voetlicht brengen? Welke opbrengsten levert Amor Fati -in termen van positieve gezondheid?

Op het laatste werkblad formuleren we onze eigen onderzoeksvragen; hoe kunnen we de effecten van Amor Fati meten op langere termijn? Hoe vertalen we de meerwaarde van het bordspel naar derden? Maar ook: hoe kan ik zingeving concretiseren in de teambegeleiding? Voldoende stof tot nadenken en verder uitpluizen dus. We sluiten de workshop af met een levendige discussie over de zin van kunst en de plek die dit inneemt in onze samenleving.

En dan is het pauze...

Buiten gezeten eten we lekkere broodjes en leg ik contact met een paar leuke mensen. Ik spreek met een cultuurmakelaar en een kunstenaar die vijftien jaar in Japan gewoond heeft en nu les geeft op een middelbare school. Hij weet niet zeker of hij daar gelukkig van wordt. Ook spreek ik een jonge gedreven planoloog die nu bij Spectrum werkt. We wisselen wetenswaardigheden uit en bespreken de huidige stand van zaken in de jeugdzorg en bij Spectrum.

Na de lunch start de tweede workshop.

Workshop Samenwerken op het snijvlak van kunst en welzijn.

In deze workshop laten Cultuur in de Wijk en Travers Welzijn (Zwolle) zien hoe ze samenwerken en omgaan met het spanningsveld van proces en resultaat binnen hun gezamenlijke projecten. Immers; kunstenaars denken en doen weer heel anders dan welzijnswerkers of maatschappelijk werkers! Of niet? Er zijn, naast de overeenkomsten, ook verschillende belangen en verwachtingen van beide organisaties en daarin is beweging en elkaar tegemoetkomen nodig.

We stappen een ruimte binnen waarin de stoelen in een grote kring staan. Overal hangen lijnen met daaraan foto's van kunstprojecten met jongeren en teksten over kunst. We worden opgedeeld in drie of vier groepjes waarin onderscheid wordt gemaakt tussen de welzijnswerkers en de kunstenaars. In verhouding zijn er iets meer kunstenaars dan welzijnswerkers. We gaan aan de slag met een fictief project en het is aan ons om daar een mooi plan op te maken. Na afloop worden de verschillende plannen plenair besproken en

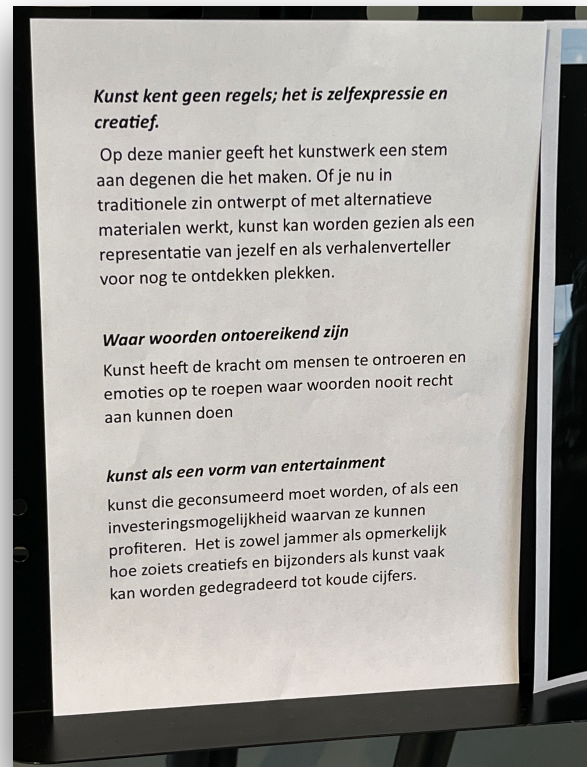
wordt het verschil duidelijk; de kunstenaars hebben inhoudelijk en tot op detail prachtige werkvormen bedacht. De plannen van de welzijnswerkers zijn meer op proces gericht. Het 'wie doet wat' kan later nog worden ingevuld. De boodschap is duidelijk; als je die twee kanten samenvoegt, krijg je een mooi totaalbeeld.

Voor mijzelf maak ik de kanttekening dat er duidelijke kaders en structuren nodig zijn, voor beide partijen. Als je er een goede projectbegeleider opzet die de taal van zowel de kunstenaars als de welzijnswerkers begrijpt, kom je al een heel eind.

Ook hierin vermoed ik dat er in de wereld van zorg en welzijn soms wat zakelijker gedacht mag gaan worden en mensen meer bezig mogen zijn met wat het opbrengt. Met ziel en zakelijkheid, schrijf ik in mijn schrift. Dit is ook precies het punt wat in de opening aangestipt is. Kunstenaars die zich maar 'gratis' moeten verkopen en het gebrek aan onderbouwing van het belang in een taal die wat meer aansluit op het economisch narratief.

Omgekeerd komt daar in het maatschappelijk veld en vanuit de opleidingen hopelijk ook aandacht voor; kunst is onlosmakelijk verbonden met ons werk en de zorg en welzijn.

Er is nog een lange weg te gaan...

Muzikaal intermezzo

De Niemanders is de band die muziek maakt in gevangenissen, samen met de gedetineerden en in vluchtelingencentra met asielzoekers en vluchtelingen. Ze kondigen aan dat ze komen, zetten hun spullen neer en nodigen iedereen uit om mee te doen. Vervolgens gaan ze zitten en spelen en sluiten er gaandeweg steeds meer mensen aan om mee te doen. Zo hebben ze inmiddels al een paar cd's uitgebracht en maken ze nog steeds muziek met

gedetineerden en asielzoekers. Muziek verbindt omdat de taal universeel is, het is de kortste weg naar het verstaan van elkaar en om de verhalen te kunnen delen. Met open oren en groot hart. Wat mij betreft een prachtig besluit van een inspirerende en leerzame dag.